

KINGDOM OF SWEDEN

KINGDOM OF DANEMARK

Baltic Sea

TEUTONIC DOMAIN

GREAT-DUCHY OF LITHUANIA

KINGDOM OF POLAND

KINGDOM OF BOHEMIA

MORAVIA

RUSSIAN PRINCIPALITIES

Vassals of the Golden Horde

GOLDEN HORDE
ZŁOTA ORDA

TEUTONIC

KRAKÓW

Novgorod

Tver

Pskov

Księstwa Ruskie

Mazovia

Prussia

Silesia

Galicia

Eastern Prussia

Hotin Chocim

Tallinn

Haapsalu

Alensburg

Pärnu

Viljandi

Tartu

Livonia

Lettgalia

Kurland

Liepāja

Baltic tribes

Königsberg

Ragneta

Wylawa

Wystruc

Wizna

Novgorod

Pskov

Ostrov

Gulbene

Wolmar

Wenden

Riga

Jekabpils

Zilupe

Rēzekne

Daugavpils

Biržai

Siebiez

Newel

Velkie Luki

Novgorod

Toržok

Rzev

Tver

Ostrov

Cholm

Toropiec

Biala

Wiazma

Rozhobuz

Masalsk

Worotyńsk

Mezeck

Kozielsk

Odojev

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Novgorod

Tula

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

Riazan

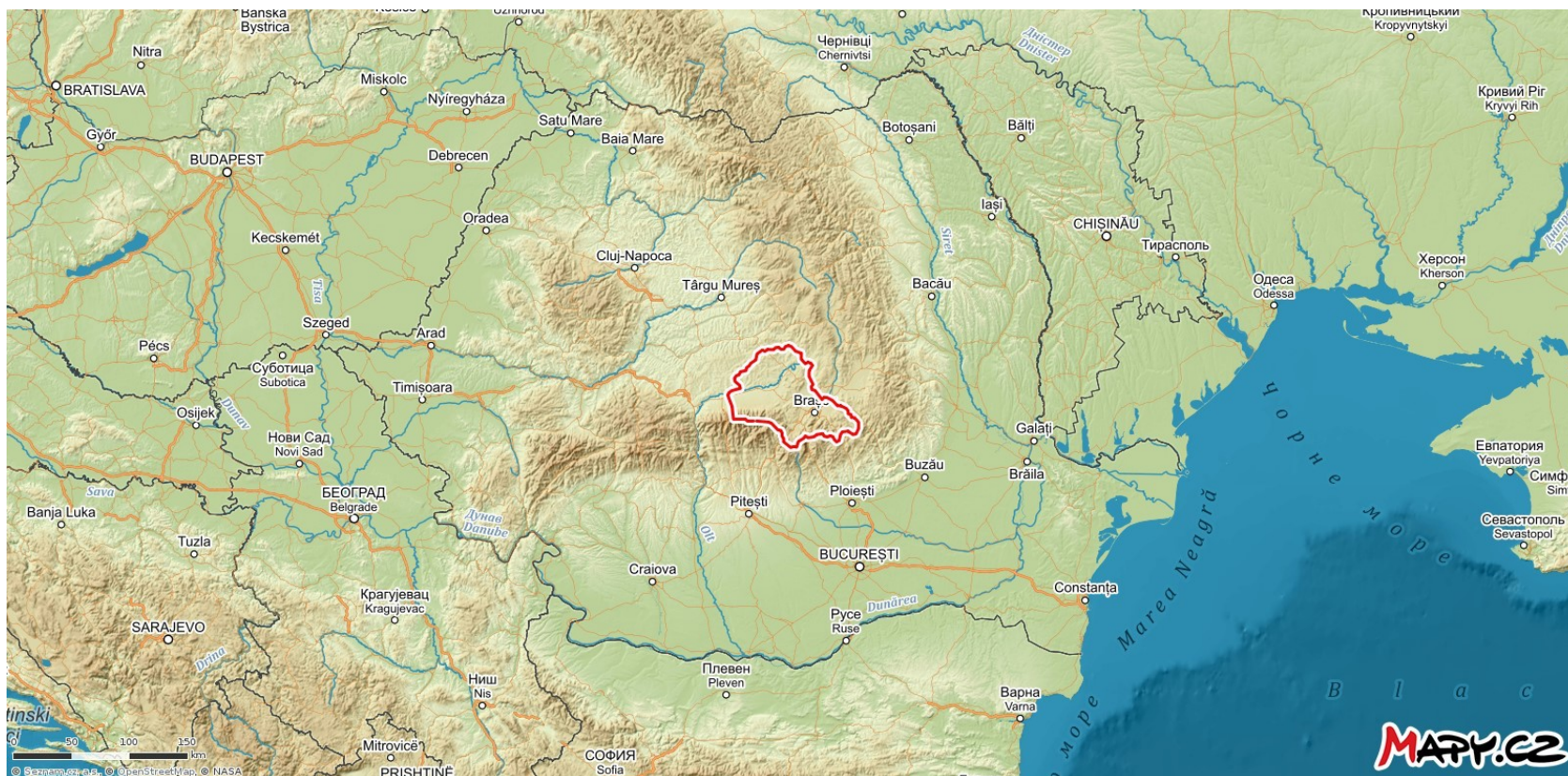
Riazan

Riazan

Epizoda v jihovýchodním Sedmihradsku (Burzenland) 1211–1225

- Uherský král Ondřej II. (1205-1235) povolal v r. 1211 řád do Sedmihradska, aby chránil hranici proti Kumánům.
- Rodinné vazby uherského krále: jeho manželka Gertruda z rodu Andechs-Meranien. Jejich dcera Alžběta byla roku 1211 provdána za durynského lantkraběte Ludvíka IV. Oba rody podporovaly Štaufy.
- Rychlá výstavba řádových hradů. Hlavní hrad (Marienburg) doložen až r. 1240.
- Řád byl zřejmě úspěšný, protože podnikal výpady na kumánské území.
- 1218 – Uherský král odebral řádu veškeré majetky.
- 1222 – smíření mezi králem a řádem. Dokonce rozšíření působnosti řádu na kumánské území a do východního Valašska.
- 1225 – Král Ondřej II. s konečnou platností vyhnal řád ze svého území. Nechtěl dovolit vybudovat nezávislé řádové panství. Podpora papeže a vysoce postavených osob nepomohla změnit názor uherského krále.

Epizoda v jihovýchodním Sedmihradsku (Burzenland) 1211–1225

Baltic Tribes
c. 1200 C.E.

Územní vývoj řádového státu v l. 1308–1409

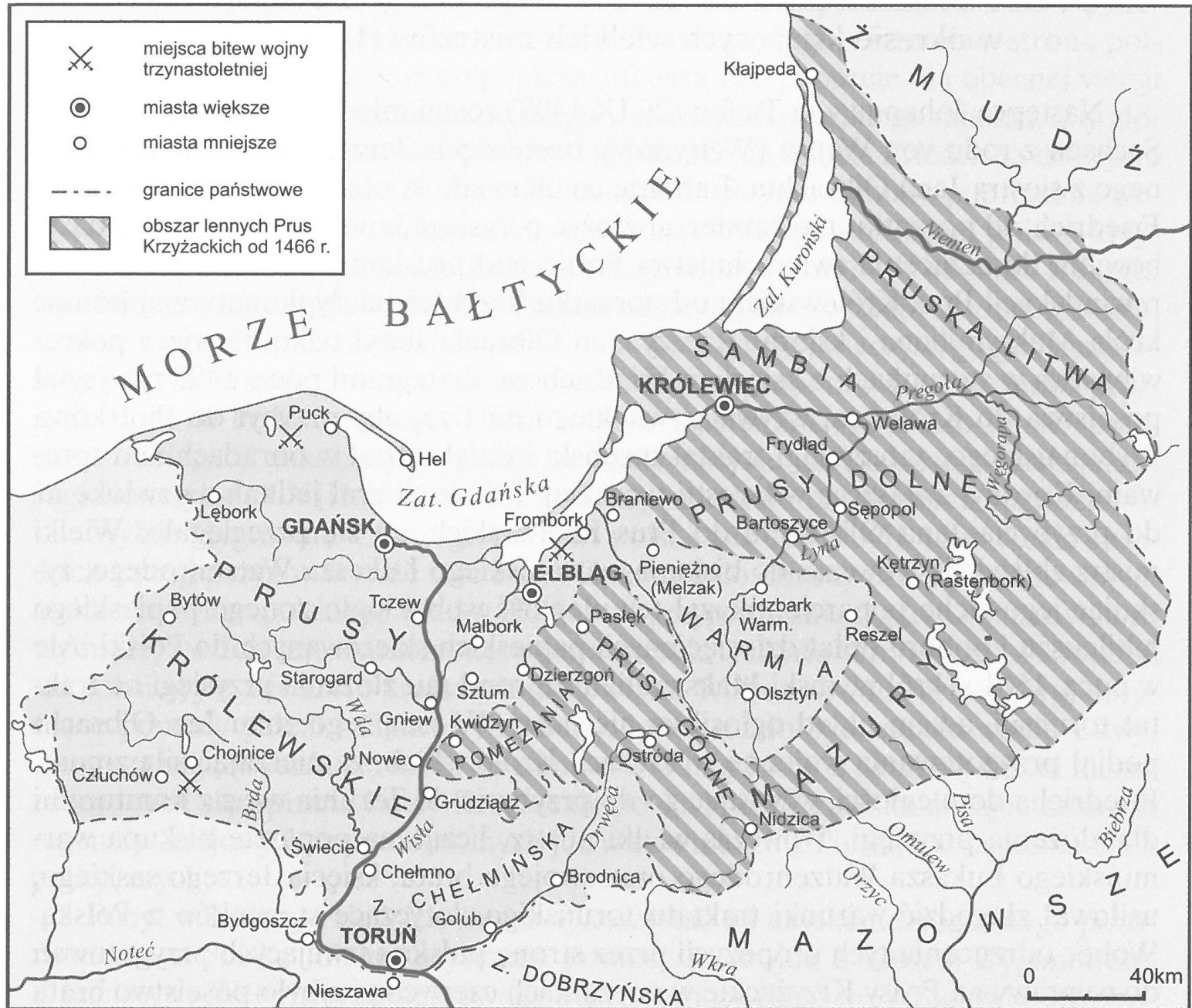
posiadłości krzyżackie:

- ① ziemia słupska (1329–1341)
- ② Kujawy (1332–1343)
- ③ ziemia dobrzyńska (1329–1343, 1352–1355, 1392–1405, 1409–1410)
- ④ ziemia zawkrzeńska (1384–1399, 1408–1411)
- ⑤ ziemia wiska (1382–1402)
- ⑥ Żmudź (1398–1409)
- ⑦ Gotlandia (zastaw: 1398–1408)
- ⑧ Nowa Marchia (1402–1455)

- granice państwowe
- ..... granice między Prusami Książęcymi a Krzyżackimi (1466–1525)

- tereny należące do państwa zakonnego
- tereny czasowo należące do państwa zakonnego

Území řádového státu po r. 1466

Základní chronologie konfliktu

- Přelom 20. a 30. let 13. st. – příchod rytířů německého řádu do Prus (Chełmno).
- 1230–1249 – první fáze dobývání pohanského území.
- 1276–1283 – třetí pruské povstání.
- 1283 – podrobení si celých Prus.
- 1308–1309 – převzetí Pomoří (Gdańsk).
- 1327–1332 – válka s řádem za vlády Vladislava Lokýtky (1320–1333).
- 1343 – kališský mír.
- 1386 – Polsko-litevská unie.
- 1409–1411 – tzv. velká válka (Grunwald, 15. července 1410). Vladislav II. Jagello a Vitold Litevský.
- 1422 – mír uzavřený v Mełno (mełneński). Řád přišel definitivně o Žmud’.
- 1431–1435 – válka řádu s Polskem a litevským knížetem Zikmundem Kejstutovičem.
- 1435 – mír v Břestu Kujavském.
- 1454–1466 – třináctiletá válka. 1466 – 2. toruňský mír. Gdaňské Pomoří a další území připadlo Polskému království.
- 1519–1521 – „pruská válka.“
- 1525 – sekularizace řádového státu, lenní knížectví polského království.

Počátky řádového panství v Prusích I.

- Poč. 13. st. – cisterciácké christianizační misie v Prusích.
- 1215/1216 – mnich Christian – první misijní biskup Prus.
- 1217–1222/1223 – boj o chełmińskou zemi s pohanskými Prusy.
- **1216–1218** – pap. privilegia a zplnomocnění pro bp Christiana.
- 1222 – vévoda Konrád Mazovský propůjčuje bp Christianovi chełmińskou kastelánii. Majetky ostatních vévodů (Jindřich Bradatý, Lešek Bílý, Svatopluk Pomořanský) na Chełmińsku měly podpořit misijní činnost pruského biskupa.
- Před r. 1228 – bp Christian založil řád dobříňských rytířů – *milites Christi* (1235 inkorporace do řádu německých rytířů). Podobně rižský bp Albert založil řád mečových rytířů v Livonsku – *fratres milicie Christi* (1237 inkorporace do řádu něm. ryt.).

16. května 1218 – pap. Honorius III. nařizuje účastníkům křížové výpravy (z říše, Čech, Moravy, Polska, Pomorí, Dánska), aby poslouchali pruského biskupa. Ten může udělit církevní tresty těm, kteří by vstoupili bez jeho svolení na území nově pokřtěných pohanů, anebo by jinak bránili v šíření křesťanství.
(PUB I/1, 26)

... Nos enim eidem episcopo nostris dedimus literis in mandatis, ut, si qui **contra voluntatem eius** terram baptizatorum vel baptizandorum totius Pruscie intrare, ... eos a presumptione huiusmodi monitione premissa per censuras ecclesiasticas appellatione remota compescat. ...

Listiny Konráda Mazovského (1187 nebo 1188 – 1247).

- **23. dubna 1228** – Konrád Mazovský uděluje řádu chełmińskou zemi. Kastelánská (nebo purkrabská) vláda. Odškodnění pro bp Christiana.
- **1230** – dvě Konrádovy listiny, v nichž uděluje řádu zemi chełmińskou a hrad Nieszawa se 4 vesnicemi za slib vzájemné pomoci. Důležitý článek v procesu přenesení vlády v chełmińské zemi na řád něm. ryt.
- **Červen 1230, Kruszwica** (PUB I/1, 78) – „krušvické“ privilegium.

23. dubna 1228, Biecz – Konrád Mazovský daruje řádu zemi chełmińskou se vším příslušenstvím a kujavskou vesnici Orłowo.

(PUB I/1, 64)

... Nos Conradus, dux Mazovie et Cuyavie, ... quod hospitali sancte Marie domus Theutonicorum fratrum Ihrlm. pro salute anime nostre et parentum nostrorum **terram Chelmem cum omnibus attinentis suis**, tam in aquis quam in agris et nemoribus, nichil utilitatis nobis reservantes vel in futurum sperantes, et **villam Orlou** nuncupatam, in Cuyavia iacentem, contulimus in perpetuam proprietatem integraliter possidendam, **omnium heredum nostrorum accedente consensu**. Sed ne vetustas, mater oblivionis, hanc donationem possit in posterum perturbare, **hanc paginam sigillis nostro et fratrum nostrorum omnium ducum Polonie necnon et episcoporum et testium**, qui predictae donationi interfuerunt, **subscriptione duximus roborare**; ... quorum hec nomina sint: dominus Michael episcopus Cuiavie, dominus Guntherus electus Plocensis, comes Arnoldus palatinus Cuiavie ... .

**1230 – Konrád Mazovský uděluje řádu zemi chełmińskou za slib
vzájemné pomoci. (PUB I/1, 75)**

... Ego Conradus ... dedi beate Marie et fratribus de domo Teutonica, totum ex integro Chelmense territorium, cum omnibus suis apendiciis, ab eo loco, ubi Drvanha egreditur terminos Prusie, ... in perpetuum possidendam, cum omni utilitate et omnimoda libertate et iure eorum, que esse possunt in terra, ... Promisi etiam, ut **quicumque predictos fratres inpedierit in prefata possessione, quod ego tota mea virtute defendam eos. Ipsi quoque fratres cum omni fidelitate promiserunt mihi cunctisque meis heredibus, secundum deum et eorum posse, contra inimicos Christi et nostros, videlicet omnes paganos, sine fictione et omni simulacione, ... una nobiscum omni tempore militaturos.**

Červen 1230, Kruszwica (PUB I/1, 78) – vévoda Konrád Mazovský předává řádu celou zemi chełmińskou v určitých hranicích (řeka Visla, Drwęca, Osa) včetně vrchnostenské moci za slib pomoci v boji proti pohanským Prusům.

- Pochybnosti o autenticitě listiny:
  - nedochovala se jako originál, pouze v pap. registrech k r. 1234(!); pozdější opisy vznikly pouze na základě předlohy v těchto registrech; neobvyklé dlouhá pertinenční formule; citáty z římského práva; datace neodpovídá zvyklostem Konrádovy kanceláře; pochybné bezvýhradné udělení celého Chełmińska a slib ochrany řádu; Konrád by nesouhlasil s rezignací všech svých práv; **hlavní námitka** – 1231 byl řád spokojen s jednou třetinou území darovanou bp Christiánem; falzum bylo vyhotoveno teprve v r. 1234, kdy řád usiloval o převzetí celé vlády nad chełmińským územím.
- Argumenty pro pravost:
  - pap. buly ze září 1230 citují „krušvické“ privilegium; 1234 řád odevzdal privilegium papeži; formulář ovlivněn sicilským stylem Fridrichovy kanceláře; privilegium nedávalo řádu víc, než už měl zaručen pravými listinami z l. 1228 a 1230; řád uplatňuje panovnický regál (1233 lokace města Toruń a Chełmno).

der Dominikaner zu Culm und dem Guardian B. der Minoriten zu Thorn, f. Invent. p. 62., jetzt zu Warschau. Das Facsimile desselben bei Stronczyński S. 5. Nr. 5. (A.) weist 3 Siegestreifen aus, an deren letztem ein Siegestreif mit der Umschrift: [SIG]ILLUM FRATR[UM] MINOR[UM] DE THOR. Wahrscheinlich dieses Sibimus („instrumentum“) legte Bischof Bolimir von Leslau auf, als er Bischof Andreas von Bisd mit dem Landmeister Gerhard Fitzberg vertrat. Vgl. a. J. 1257. Bischof Andreas nahm die Urkunde, wie sie war, und bestätigte sie (mediante et ordinante Wladislaviensi episcopo duximus, sicut jacet, ratum haberi) durch Interim in den Vertrag vom 19. Nov. 1257, dessen Original das St. V. K. aufbewahrt (B.). Letzteres ist nach einem Trispt. des Bischofs Bolimir von 1258 (C.) auch in das größere Copiarium der DD-Privilegien aufgenommen und aus diesem in den A. Bor. III, 261, bei Dogiel und Dreger gedruckt. Voigt, C. P. I, 102 Nr. 105 nach C. Wir haben den 1257 authentifizirten Text B. gegeben.

78.

1230 Juni. Bei Kruswica. Conrad, Herzog von Masovien, übergibt dem Orden das Culmer Land in bestimmten Grenzen und mit allen landesherrlichen Rechten zu freiem Besitz gegen das Versprechen des Weiskandes im Kampfe wider die heidnischen Preußen, desgleichen alle weiteren Eroberungen. Vgl. Nr. 75.

In nomine sancte et individue trinitatis amen. Quoniam iuxta verbum viri sapientis generatio preterit et generatio advenit, nichilque stabile vel permanens est sub sole, sed vanitati atque mutabilitati subiacent universa: ne cum labentibus annis rerum magnifice seu utiliter gestarum labatur pariter et aboleatur memoria, munificentias ac liberalitates, presertim in pias causas et loca religiosa collatas, scriptura convenit perpetuari, que non solum omnem emergentem in posterum precipiat et tollat ambiguitatem, verum etiam universis, ad quorum noticiam pervenerit, laudabilis et imitatione digni exempli speciem representando commendat et ad similia invitando accendat.*) Cum enim omne datum optimum et omne donum perfectum de sursum sit a patre luminum descendens, qui omnibus dat^{b)} affluenter et^{c)} nemini improperat, hominibus concedens temporalia, non ut placeant aut delectent,^{d)} quia in sui natura vana, vaga sunt et corruptibilia, sed tanquam semen et materiam^{e)} ad exercenda misericordie opera benigne subministrans, oportet diem extreme missionis, quando omnes simul in unum dives et pauper stabunt ante Tribunal districti iudicis, rationem de omnibus gestis strictissime reddituri, operibus caritatis preveniri in huius vite via seminando, quod tunc metatur in patria, quando in exultatione reportabuntur manipuli bonorum operum cum fructu centuplato. Eapropter ego Conradus, divina miseratione dux Mazovie et Cuiavie, cunctis^{f)} presentibus et futuris presens scriptum inspecturis notum esse volo, quod cum Pruteni et alii christiani nominis inimici magnam partem terrarum mearum ipsis adiacentium depredationibus, incendiis tam ecclesiarum quam aliorum locorum, interfectionibus et captivacionibus virorum, mulierum et parvulorum, peccatis hominum, qui altissimum in vanitatibus suis irritaverunt, exigentibus, miserabiliter divina permissione vastaverint, eorumque, qui Christum oderunt, semper ascendens^{g)} superbia invaluerit, adeo ut nec adhuc ipsum in membris eius persequi cessent aut desistant, non solum res, immo magis ipsum sanguinem fidelium inter infinitas et horrendas auditu et dictu abusiones, quas in contumeliam exercent creatoris, sitientes: sperans per viros religiosos manum domini, que nos tetigit, et flagellum sue indignationis placari, eiusque favente gratia, qui suis adesse consuevit, per Christi milites, quorum spes, virtus et gloria deus est, brachium fortitudinis Sarracenorum conteren-

Varianten: a) accedat C. D. E. F. b) qui dat omne. C. D. E. F. c) et fessit A. B. affluentiam et F. d) placeat aut delectet A. B. e) materia C. D. E. F. f) cunctis fessit A. g) Dreger und Dogiel: ascendens [et] superascendens.

dum, salutis anime mee ac meorum eterneque retributionis intuitu ac ob defensionem fidelium in Polonia, uxore mea Agafia filiisque meis Bolezlao, Kazimiro, Semovito expresse de bona et spontanea voluntate consentientibus, accedente quoque consilio et consensu episcoporum, magnatum et maiorum terre mee, dedi et contuli hospitali sancte Marie domus Theutonicorum et fratribus eiusdem domus totum et ex integro Cholmen territorium cum omnibus suis attinentiis ab eo loco, ubi Drawanza egreditur terminos Prucie,^{a)} et per decessum eiusdem fluminis usque in Wizlam,^{b)} et in decessu Wizle usque ad Osam, et per ascensum Ose usque ad terminos Prucie, in veram et perpetuam proprietatem possidendum pleno iure cum omni libertate, fructu et utilitate, totam terram cum aquis aquarumque decursibus, stagnis, paludibus, montibus, vallibus, saltibus, nemoribus, silvis, arbustis, pratis, pascuis, omnibus cultis et incultis, viis et inviis, cum omnium eorum libera et plena utilitate ac fructu, que in predictis omnibus sunt vel fuerint inventa, apparentia vel occulta, et specialiter sive aurum sive argentum, vel alia quecumque species eris vel metallorum, aut gemmarum, fontes vel vene salis, et quicquid omnino in terra vel supra vel in aquis inventum fuerit, castores et omnes venationes quarumcunque ferarum, piscationes quoque piscium omnium generum, cum ipsis aquis predictis et omni earum proventu et utilitate in piscationibus, navigiis, passagiis, pontibus, molendinis et insulis, cum villis, castris, opidis, grangiis, foris, monetis, pedagiis, theloneis terrarum et aquarum, et omnino cum omnibus contentis intra limites predictos, et pleno iure ac integra libertate ipsorum etiam limitum sine qualibet diminutione cum omni honore et iurisdictione perfecto et vero dominio, proprietate et possessione omnium predictorum et aliorum omnium, que in privilegiis largitionum in favorabiles quaslibet personas vel loca in favorem, commodum et cautelam eorum, quibus conferuntur,^{c)} conscribi solent aut possunt, ita ut beneficium mee collationis largissimam ad omne commodum, honorem et utilitatem domus et fratrum eorundem recipiat interpretationem, nichil prorsus iuris, utilitatis, advocatie, patronatus vel cuiuslibet alterius iurisdictionis aut potestatis, quocumque nomine censi possit vel appellari, michi, heredibus vel successoribus meis in omnibus supradictis vel quolibet eorum retinens aut reservans, sed omnia ea cum libertatibus et pleno et integro iure sine omni dolo, fraude, captione ac captiositate, sine diminutione ac coartatione cum bona et exuberante fide et largissimo intellectu domui et fratribus memoratis contuli et collata recognosco, me, heredes et terram meam obligans et teneri volens de evictione.^{d)} Preterea quicquid de personis vel bonis omnium Sarracenorum captivacione, depredatione, extorsione, occupatione vel subugatione mobilium sive immobilium, terrarum vel aquarum, atque omnium in eis contentorum quolibet modo fratres predicti adipisci potuerint, cum omni et integro iure ac libertate superius premisse donationis, nulla prorsus diminutione^{e)}, coartatione vel impedimento^{f)} ipsis a me, heredibus meis vel quolibet alio, quem prohibere vel cohercere possimus^{g)} prestando vel procurando, eisdem concessi cum vera proprietate et perfecto dominio quiete possidendum: et in hoc consensu cum uxoris mee, filiorum meorum, episcoporum, baronum et magnatum terre mee consensu, contra omnem hominem ad observationem et defensionem omnium supradictorum secundum omne posse et

Varianten: a) Prucie C. F. Prusie D. Prussie E. b) Wislam A. Wysslam E. c) conferuntur F. d) evectioe B. C. D. E. F. e) dominacione A. B. D. E. F. f) Der Sinn erfordert: nullam pr. diminutionem, coartationem v. impedimentum. g) quem nos prohibere vel coartare p. C. D. E. F.

totas vires meas eisdem consilium et auxilium bona fide firmiter promittens, omnes heredes et successores meos et terras meas obligans mecum et astringens ad ratihabitionem, observationem et conservationem donationum, concessionum, obligationum et promissionum omnium supradictorum. Fratres quoque predicti bona fide repromiserunt michi heredibusque meis secundum dei honorem et timorem^{a)} contra Prutenos et alios Sarracenos nobis conterminos, terram nostram impugnantes, quamdiu hostes fidei sunt et inimici cultus Christi, assistere et sine dolo ac fictione una nobiscum omni tempore militare. Ne igitur donationes et concessiones predictae celebri digne memoria tam utiles quam necessarie non solum securitati fidelium in Polonia, qui graves impugnationes et oppressiones ab hostibus Christi iamdudum sustinuerunt, in presenti proficientes, verum etiam propagationi et ampliacioni sacrosanctae fidei catholice, ut etiam ipsos infideles,^{b)} quorum exinde speratur conversio, per dei gratiam profuturo, abeant^{c)} in oblivionem, aut cuiusquam calliditate, dolo, versutia, sinistra interpretatione debilitari, perverti, frangi, violari valeant vel irritari vel saltem malivola machinatione attemptari, sed potius pie mee devotionis facta firma permaneant et inconvulsa, ad perpetuam prefatorum gestorum memoriam presentem paginam testium inscriptione, mei, uxoris mee, episcoporum et magnatum terre mee sigillis roborari feci atque communiri. Acta sunt in Crusz[icia]^{d)} ante pontes anno incarnationis dominice MCCXXX. mense Junio, indictione tertia^{e)}. Testes horum sunt: Guntherus episcopus Mazouie, Michael episcopus Cuyaue, Christianus episcopus Pruscie, Beruuldus^{f)} prepositus, Wilhelmus decanus, Pacozlaus senior, Pacozlaus iunior, comes Dirsyoy^{g)}, Nicolaus cancellarius, magister Johannes cancellarius, Gregorius subcancellarius et quamplures alii tam religiosi quam seculares.

Die Urkunde kann ihrer ganzen Fassung nach nicht für ein polnisches Schriftstück gelten, sondern weist auf romanischen Ursprung hin. In der That ist kein Original derselben zu irgend einer Zeit gemeldet worden. Einzige Quelle sind die Regesten Gregors IX. im Vaticanischen Archive, welche sie aber nicht z. J. 1230 bringen, sondern z. J. 1234, Tom. IV. An. VIII. als ep. 289. und unmittelbar vor der Bulle (Nr. 107), worin sie, wie es scheint, angezogen wird. Aus dieser Quelle entnommen, erscheint sie in dem Berliner Copiarium der DD-Privilegien, f. Strehlke, Tabulae 194. Nr. 202.; in den beiden andern fehlt sie. Der Urtext scheint nicht fehlerfrei zu sein; die uns vorliegenden Abschriften von Marini (A.) und die bei Theiner, Mon. Pol. I, 19. Nr. 40. gedruckte (B.) sind es noch weniger. Wir haben daher die Insertion der Bulle Alexanders IV. vom 26. Juli 1257 zu Hülfe nehmen müssen. Letztere wurde als ein Hauptprivilegium des Ordens angesehen und an Polen ausgeliefert, ist auch noch jetzt in Warschau. Ursprache dieser Bulle von 1414 (C.), 1419 (D.) und 1421 (E.) werden im St. A. K. aufbewahrt. Sie sind ebenfalls nicht ganz correct, und auch der Abdruck nach den Reg. Alex. IV. Tom. II. ep. 732., den Theiner l. c. I, 74. Nr. 146. gebracht hat (F.), ist es nicht. — Die Urkunde wurde zuerst durch Leibniz im Cod. jur. gent., prodrom. I, 7. (woher?) bekannt gemacht, dem dann zahlreiche Drude, meist ohne die Vorrede zu geben, so auch die A. Bor. I, 66., gefolgt sind.

1230 - ... totum ex integro Chelmense territorium, cum omnibus suis apendiciis, ab eo loco, ubi Drvanča egreditur terminos Prusie, ...

červen 1230, Kruszwica - ... totum et ex integro Cholmen territorium cum omnibus suis attinentiis ab eo loco, ubi Drawanza egreditur terminos Prucie ...

Nové v „krušovickém“ privilegii:

... ego Conradus ... dedi et contuli hospitali sancte Marie domus Theutonicorum et fratribus eiusdem domus totum et ex integro Cholmen territorium cum omnibus suis attinentiis ... cum **omni honore et iurisdictione perfecto et vero dominio** ... Preterea **quicquid de personis vel bonis omnium Sarracenorum** captivatione, depredatione ... vel subiugatione ... **quolibet modo fratres predicti adipisci potuerint** ... eisdem **concessi cum vera proprietate et perfecto dominio** quiete possidendum ...

... Fratres quoque predicti **bona fide** repromiserunt michi heredibusque meis secundum dei honorem et timorem contra Prutenos et alios Sarracenos nobis conterminos, terram nostram impugnantes, quamdiu hostes fidei sunt et inimici cultus Christi, assistere et sine dolo ac fictione una nobiscum omni tempore militare.

1230 - Ipsi quoque fratres **cum omni fidelitate promiserunt mihi** cunctisque meis heredibus, secundum deum et eorum posse, contra inimicos Christi et nostros, videlicet omnes paganos, sine fictione et omni simulacione, ... una nobiscum omni tempore militaturos.

Listiny pap. Řehoře IX. pro řád něm. ryt.

18. ledna 1230 – Řehoř IX. vybízí řád, aby bojoval proti pohanům a odebral jim jejich území. Potvrzuje, že vévoda Konrád daroval řádu Chełmińsko a území pohanů, které řád dobude.

12. září 1230 (PUB I/1, 80) – Řehoř IX. potvrzuje řádu donaci Konráda Mazovského týkající se hradu v Chełmnu a případně dobytého pohanského území. Předloha: Konrádova listina z r. 1228, anebo „krušvické“ privilegium?

17. září 1230 (PUB I/1, 81) – Řehoř IX. žádá dominikány v magdeburské a brémské diecézi, rovněž v Polsku, Pomoří, na Moravě atd., aby hlásali kruciátu proti Prusům. Příprava kruciáty na r. 1234.

3. srpna 1234 (PUB I/1, 108) – papežská protekční bula pro řád v Prusích.

9. září 1234 (PUB I/1, 110) – Řehoř IX. žádá vévodu Konráda, aby vzal řád a jeho majetky v Prusích pod svou ochranu.

18. ledna 1230, Perugia – Řehoř IX. vybízí řád, aby bojoval proti pohanům a odebral jim jejich území.

(PUB I/1, 72)

Gregorius episcopus s. s. D. ... Fratibus domus d. Marie Theutonicorum in Theutonia et Prutenorum partibus constitutis ... dominus et redemptor noster, in cuius odium et contemptum populus barbarus Prutenorum graviter persequitur christianos, qui iuxta ipsos existunt, devotionem querit et auxilium suorum fidelium ... Nuper ... Hermannus, magister dom. M. Th., in nostra proposuit presentia constitutus, quod nobilis vir C., dux Polonie, **castrum Colme cum pertinentiis suis et quedam alia castra in Prutenorum confinio** domui vestre pia liberalitate concessit, adiciens, **quicquid de terra illorum per vos et coadiutores vestros poteritis obtinere.** ... monemus et hortamur in domino, vobis et omnibus adiutoribus vestris in remissionem peccaminum iniungentes, quatinus ad eripiendum de Prutenorum manibus terram ipsam ...

1230 September 12. Anagni. Papsst Gregor IX. bestätigt dem Deutschen Orden die Schenkung des Herzogs von Masovien über die Burg Culm und die etwaigen Eroberungen im Lande der Heiden.

Gregorius episcopus s. s. d. dil. fil. . . magistro et fratribus hosp. s. Marie Theut. in Jerosol. s. e. a. b. Vestre devotionis sinceritas et laudabilis intentio dil. fil. nobilis viri . . ducis Mazovie promerentur, ut pia et liberalis gratia, ab ipso vobis et ordini vestro facta, favore apostolico fulciatur. Ex ipsius sane litteris intelleximus, quod paganis Prutenis deservientibus nimis crudeliter in christianos in eorum finibus existentes, cum ipse ac christiani predicti eis obsistere non valerent, idem ad auxilium potentie divine confugiens, ordinem vestrum in terram suam ad christianorum auxilium introduxit, quasi plene confidens, per fratres ipsius ordinis, dextera domini in eis faciente virtutem, paganorum sevitiam comprimendam, et eidem ordini castrum, quod Colmen dicitur, cum pertinentiis suis pia liberalitate concessit; constituens insuper, ut quicquid fratres vestri in terra paganorum poterint obtinere, cedat ordini memorato. Nos ergo ipsius ducis supplicationibus annuentes et cupientes ordinem vestrum in illis partibus propagari, quod ab eodem duce pie ac provide factum esse dinoscitur in hac parte, sicut in suis litteris et privilegiis plenius continetur, dum tamen talis sit paganorum terra, in qua nondum cultus christiane religionis fuerit introductus,¹⁾ auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo — — infringere. Si quis autem — — Datum Anagnie II. Idus Septembris p. n. a. quarto.

Ein Original, einst an Polen ausgeliefert (fehlt im Invent.), jetzt im Hauptarchiv zu Warschau. Das St. A. R. besitzt 6 Exspte, nach deren ältestem (ca. 1250) unser Abdruck besorgt ist. Aus den Reg. Gregor. IX. An. IV. Tom II. ep. 63. copirt von Marini und Theiner, dessen Abdruck Mon. Pol. I, 18. Nr. 39. Fehlt in den DDCopiarien. Nach einer Abschrift des L. David in A. Bor. I, 415. u. weiter.

3. srpna 1234, Rieti – pap. Řehoř IX. potvrzuje darování řádu chełmińské země a bere Prusy pod svou ochranu a do vlastnictví sv. Petra a uděluje ji řádu za roční poplatek (PUB I/1, 108).

Dvě části:

- I. Když přišel řád do Prus, obdržel od vévody Konráda chełmińskou zemi, jak je řečeno v jeho privilegiu (*prout in eiusdem privilegia super hoc confecto plene perspeximus*).
- II. Poté, co se řád usadil v zemi a vybuřoval tam hrady a založil vesnice, dobyl část pruského území (*Pruscie partem christiano nomini reddideritis subiugatam*).

Zde končí narace a začíná dispozice:

... Nos volentes, ut pro eiusdem acquisitione terre eo plenius vester animus invalescat ..., quod a vobis suffragante exercitu christiano iam de ipsa terra (tj. Prusy) auctore deo noscitur acquisitum, **in ius et proprietatem beati Petri suscipimus** et eam **sub speciali apostolice sedis protectione ac defensione** perpetuis temporibus permanere sancimus, ipsamque vobis et domui vestre **cum omni iure et proventibus suis concedimus in perpetuum libere possidendam**, ita ut per vos aut alios **dicta terra nullius umquam subiciatur dominio potestatis**. ... dispositioni sedis apostolice reservamus, ut ... ordinetur de construendis in ipsa ecclesiis et instituendis ibidem clericis, episcopis et prelatiis aliis, necnon de providendo, quod iidem de prefata terra congruam habeant portionem ... quod in recognitionem domini et percepte a sede apostolica libertatis ecclesie Romane **census annuus** persolvatur ... .

1234 August 3. Rieti. Paps Gregor IX. nimmt das dem Orden geschenkte Land Culm und was den Preußen weiter abgerungen werden wird, als Eigenthum des h. Petrus in den Schutz des apostolischen Stuhls, verleiht dem Orden den Besitz, behält die Errichtung und Dotirung von Bisthümern vor und bedingt für die Römische Kirche einen jährlichen Zins zur Anerkennung des päpstlichen Lehns.

Gregorius episcopus s. s. d. dil. fil. . . magistro et fratribus hosp. s. Marie Teuton. Jerosol. s. e. a. b. Pietati proximum et rationi consonum arbitramur, ut vobis, qui voluptatibus seculi derelictis, tollentes crucem secuti estis dominum crucifixum, omnem, quam cum deo possumus, favoris gratiam liberaliter impendamus, presertim cum licet immeriti eiusdem vicem domini geramus in terris, qui sua vestigia sequentibus perhennis vite premia largietur in celis. Hinc est, quod, sicut vestro relatu didicimus, cum vos ad Pruscie partes salvatoris virtute preambula procedentes, in terra nomine Colmen, quam a christianis longis retro temporibus habitatam, predecessores dil. fil. nobilis viri C., ducis Polonie, dominantibus in eadem, idem nobilis vobis pro salute sua et fidelium in confinio dictarum partium positorem pia liberalitate donavit, prout in eiusdem privilegio super hoc confecto plene perspeximus¹⁾ contineri, constructis per vos castris et villis non absque multis laboribus et expensis, et Prutenorum impetu divina propitiante gratia refrenato, ac dictorum salute procurata fidelium, quos a multis temporibus afflixerat eorundem insania Prutenorum, Pruscie partem christiano nomini reddideritis subiugatam: nos volentes, ut pro eiusdem acquisitione terre eo plenius vester animus invalescat, quo vos et existentes ibidem fidei catholice professores a nobis obtinebitis gratiam specialem, quod a vobis suffragante exercitu christiano iam de ipsa

terra auctore deo noscitur acquisitum, in ius et proprietatem beati Petri suscipimus et eam sub speciali apostolice sedis protectione ac defensione perpetuis temporibus permanere sancimus, ipsamque vobis et domui vestre cum omni iure et proventibus suis concedimus in perpetuum libere possidendam, ita ut per vos aut alios dicta terra nullius umquam subiciatur dominio potestatis. Que vero in futurum, largiente domino, insistendo defensionem christianitatis de terra paganorum in eadem provincia vos contigerit adipisci, firma et illibata vobis vestrisque successoribus sub iure ac proprietate sedis apostolice eodem modo statuimus permanenda. Ceterum in eadem terra dispositioni sedis apostolice reservamus, ut per ipsam, cum vos propitiationis divine munere oplata eiusdem terre spatia contigerit obtinere ac de statu ipsius per vos plenius fuerimus informati, ordinetur de construendis in ipsa ecclesiis et instituendis ibidem clericis, episcopis et prelatibus aliis, necnon de providendo, quod iidem de prefata terra congruam habeant portionem, et quod promissiones et pactiones, quas presentibus habitatoribus eiusdem terre fecisse noscimini aut futuris facietis, in posterum a vobis valeant observari, et quod in recognitionem domini et percepte a sede apostolica libertatis ecclesie Romane census annuus persolvatur, sicut in domino ad honorem ecclesie ac utilitatem vestram visum fuerit expedire. Nulli ergo — — hanc paginam nostre protectionis, concessionis et constitutionis infringere — — Si quis autem — — incursum. Datum Reate III. Non. Augusti p. n. a. octavo.

Ein Original mit Bulle einst an Polen ausgeliefert (Invent. p. 63), jetzt im Hauptarchiv zu Warschau. Nach einer fehlerhaften Abschrift desselben bei Voigt, C. P. I, 34. Nr. 35. Hier nach einem Facsimile im St. A. R., wo auch ein Trösp. von 1448. — Aus den Reg. Gregor. IX. An. VIII. Tom. IV. ep. 290. bei Theiner Mon. Pol. I, 25. nr. 57. Raynaldus ad a. 1230. nr. 25.

Pruský biskup Christian.

- 1222 – bp Christian obdržel od vévody Konráda určitou část chełmińského území a plocký bp Gedko rezignoval v jeho prospěch na bp jurisdikci.
- 3. května 1228 (PUB I/1, 65) – bp Christian vzdává se desátku z majetku uděleného řádu vévodou Konrádem ve prospěch řádu, aniž by jeho práva jako pruského bp byla jinak poškozena.
- **1230** – bp Christian odstupuje řádu majetky, které obdržel od vévody Konráda a plockého bp a na oplátku měl řád platit pruskému bp určitou daň.
- Z dalších pramenů vyplývá, že pruský bp vystupoval vůči řádu jako vrchnost.

1230 – bp Christian uděluje řádu své majetky.
(PUB I/1, 73)

... Ego Christianus, primus Pruzcie episcopus, ... quod propter deum et ob defensionem sacrosancte matris nostre ecclesie, heu iam pene in partibus illis depopulate a paganis, videlicet territorio Cholmensi, **fratribus de domo Teutonica, quicquid habui dati mihi a duce Conrado vel ab ecclesia Plocensi vel empti, libere contuli, ut ipsi mihi et omnibus meis successoribus sint parati contra paganos pugnaturi.** Ipsi vero mihi in eodem territorio iam supradicto contulerunt de omni aratro unam mensuram tritici et aliam ...

Pruský biskup Christian.

- Leden 1230 (PUB I/1, 74), cisterciáctí opati Jindřich z Ľekna a Jan z Ľadu vydávají listinu o tom, za jakých podmínek přenechal bp Christian řádu svoje majetky na Chełmińsku. Řád bp slíbil, že:
  - veškeré území, které dobude, podřídí bp (*omnes eandem terram inhabitantes, tam feudales, quam alios Prutenos, expugnare in propriis expensis et episcopatu ipsius subicere deberent*).
  - při tažení bude korouhev bp nesena vždy před tou řádovou (*in expeditionibus vexillum predicti episcopi ... ante vexillum ... fratrum incedere*).
  - bp Christiana budou bratři na svých majetcích přijímat jako svého pána (*debito honore tanquam episcopum et dominum suum recipere ac eidem necessaria subministrare*).
  - na své náklady zajistí konfirmace pap. privilegií pro pruského bp (*omnia instrumenta et auctoritates, quas in cruce signatis et signandis ab apostolicis felicis memorie dominis Innocentio et Honorio habuit, et insuper omnia instrumenta, negotium Prusie tangentia, propriis expensis et laboribus sub bulla ... domini Gregorii noni, Romane sedis summi pontificis, procurare innovari*).

Pruský biskup Christian.

- **před 21. březnem 1231** (PUB I/1, 83) – bp Christian přenechává řádu jednu třetinu území v **Prusích**.
  - Prusy z milosti apoštolského stolce přináležejí bp pruskému (*in terris Pruzie, que ad nos ex iure et gratia sedis apostolice spectare videntur*).
  - Ze své moci a autority uděluje řádu třetinu území a vyhrazuje si bp jurisdikci na zbylých dvou třetinách (*tertiam partem ... contulimus in vera et perpetua proprietate possidendam cum omni fructu et utilitatis proventu terre, hominum, ecclesiarum, decimarum, piscationum et venationum, auri et omnium metallum ipsis in parte terre eorum provenientium, nobis in reliquis (tj. in duabus partibus) episcopalem iurisdictionem reservantes*).

1231 o. T. (vor März 21.) bei Rubenichit(?) Christian, erster preussischer Bischof, tritt dem Orden in den Theilen des Landes Preußen, welche ihm mit Recht und als päpstliche Lehen gehören oder gehören werden, den dritten Theil zum vollen Eigenthum ab mit Vorbehalt der geistlichen Jurisdiction.

In nomine sancte et individue trinitatis amen. Christianus, divina favente clementia primus Pruziensis episcopus, omnibus in perpetuum. Conditionis humane infirma memoria scripturarum munimine sublevatur, ne id, quod rationabiliter statuitur, oblivionis seu negligentie vitio corrumpatur. Noverint igitur tam presentes quam futuri, quod nos pietatis intuitu et ad ampliandam christianitatem fratribus hospitalis sancte Marie Theutonicorum Hierosolimitani cum bona et spontanea voluntate, amoto omni malo ingenio, in terris Pruzie, que ad nos ex iure et gratia sedis apostolice spectare videntur, tam confirmatis quam confirmandis, inpetratis et inpetrandis super omnibus, tertiam [partem] ipsis contulimus in vera^a) et perpetua proprietate possidenda[m] cum omni fructu et utilitatis proventu terre, hominum, ecclesiarum, decimarum, piscationum et venationum, auri et omnium metallorum ipsis in parte terre eorum provenientium, nobis in reliquis episcopalem iurisdictionem reservantes. Ne vero huiusmodi donationes cuiusquam dolo vel fraude possint irritari aut infringi, presentem paginam sigilli nostri testimonio fecimus communiri. Huius rei testes sunt: Albertus abbas Velegradiensis; monachi Conradus, Geroldus, Heinricus sacerdos, Gebolfus, Wernerus de Praga; fratres domus Theutonice Fridericus, Ulricus, Fridericus, Diepoldus et alii quamplures. Acta sunt hec apud Rubenichit,¹⁾ anno ab incarnatione domini MCCXXXI. anno pontificatus domini Gregorii pape noni quarto, imperante domino Friderico gloriosissimo Romanorum imperatore feliciter. Amen.

Nur in einer Abschrift, wozu eine leere Seite (58) des größeren päpstl. Privilegienbuchs benutzt ist, im St. A. R. Völlig ohne Beglaubigung. Zuerst bei Voigt, C. P. I, 24. Nr. 25.

Počátky řádového panství v Prusích II.

- podzim 1233 – bp Christian v pruském zajetí až do r. 1238 (během misie v Sambii).
- Řád převzal bp majetky i s jejich vrchnostenskými právy v zemi chełmińskiej a zničili bp sídlo v Zanturu.
- 7. října 1233 – papež nařizuje účastníkům křížové výpravy, aby byli poslušni řádu.
- 1231 – řádový preceptor Hermann Balk a kníže Konrád nechali vybudovat hrad ve Staré Toruni.
- 1233–1234 – spory mezi řádem a vévodou Konrádem v otázce jejich právního statusu v zemi chełmińskiej.
- počátek 1234 – Řehoř IX. jmenoval Viléma z Modeny pap. legátem v Prusích a Livonsku (už v l. 1228 a 1229).
- 3. srpna 1234, Rieti – pap. Řehoř IX. bere Prusy pod svou ochranu a do vlastnictví sv. Petra.
- **1226 (ve skutečnosti květen-srpen 1235)** (PUB I/1, 56) – zlatá bula z Rimini Fridricha II.; všeobecná konfirmace všech donací vévody Konráda.
- 19. října 1235 – dohoda mezi řádem a Konrádem prostřednictvím legáta Viléma z Modeny a włocławského bp. Rozšíření pravomocí řádu oproti vévodově listině z r. 1228.

1226 (ve skutečnosti květen-srpen 1235) – zlatá bula z Rimini.

Císař Fridrich II. dovoluje velmistrovi a řádu, aby drželi ve svém vlastnictví chełmińskou zemi, sousední území, které daroval vévoda Konrád pod podmínkou boje s pohany, a území, které řád v budoucnu dobude. Řád má vládnout na řečeném území jako říšský kníže.

(PUB I/1, 56)

... Fridericus secundus divina favente clemencia Romanorum imperator semper augustus, Jerusalem et Sicilie rex. ... attendentes promptam et expositam devotionem eiusdem magistri, qua pro terra ipsa sue domui acquirenda ferventer in domino estuabat, et quod **terra ipsa sub monarchia imperii est contenta**, confidentes quoque de prudentia magistri eiusdem, quod homo sit potens opere et sermone et per suam et fratrum suorum instanciam potenter incipiet et conquisitionem terre viriliter prosequetur ... quemadmodum plures, multis laboribus in eodem negotio frustra temptatis, cum viderentur proficere, defecerunt: auctoritatem eidem magistro concessimus terram Pruscie cum viribus domus et totis conatibus invadendi ... Concedimus ... eis iudices et rectores creare, qui subiectum sibi populum ... iuste regant et dirigant. ... Adicimus ... ex gratia nostra, quod **idem magister et successores sui iurisdictionem et potestatem illam habeant et exercent in terris suis, quam aliquis princeps imperii melius habere dinoscitur in terra, quam habet, ut bonos, usus et consuetudines ponant, ...**

Počátky řádového panství v Prusích III.

- 1238 – návrat pruského bp Christiana ze zajetí. Žaloba u římské kurie na řád.
- 29. července 1243 – výrok legáta Viléma z Modeny ohlásil vytvoření samostatné diecéze v chełmińskiej, pomezanské, varmijské a sambijské zemi. Bp Christian si mohl vybrat diecézi pro sebe. Jiné rozdělení pruské země mezi biskupy a řád – 1 ku 2 ve prospěch řádu.
- 1. října 1243 – velmistr Gerard von Malberg přijal celé Prusy od papeže v léno.
- 1234 – velká kruciáta proti Prusům. Od r. 1235 velkou roli hráli říšská knížata a šlechta.
- Založení důležitých hradů – Elbląg (1237), Dzierżgoń (Christburg, 1238) a Bałga.
- 1240 – dosažena Sambie. 1242 – povstání pruských kmenů (spojenec - kníže Svatopluk Pom.).
- 50. léta – křížové výpravy. Nakonec r. 1255 dobyta opět Sambie – zal. Královec (Königsberg) a Klajpeda (Memel).
- Války s Litvou – král Mindaugas (1253-1263). Bitva u Durbe (12.VII.1260) – poraženy společné vojsko německých a livonských rytířů.
- Další povstání pruských kmenů – jeho konečné potlačení až v l. 1279-1283 (Jatvingové).

